

„NÉZD, MIT TALÁLTAM!”

■ Laskaszűrő, Vermeer geográfusa, arc leragasztott szájjal, négyzetháló, tüdőrontgen, maszk, fekete. A *Café Babel Szűrő* című számát tartom a kezemben. Valóság és absztrakció, objektivitás és szubjektivitás, lényeges és lényegtelen. Ki szűr? Mit szűr? Mikor szűr? Kinek szűr és miért? Ezeket a kérdéseket feszegetik a szám szerzői különböző nézőpontok és diszciplínák felől. A téma pedig lehet a könnyűzene cenzúrája a Kádár-korban, a közösségi média, gyűlöletbeszéd, térképészet vagy akár a fertőző betegek szűrése. Arról, hogy mi marad fenn a rostán, a hatalom, a szubjektum, a társadalom és a leképezés fogalmainak éber körüljárásával lehet csak beszélni.

A recenzálásra kiválasztott lapszámmal a kezemben leülök olvasni, előttem a fehér monitor mint a korlátlan lehetőségek ígérete. A fejemben viszont máris működésbe lépnek a szűrők. A figyelmemet és a jegyzeteket a készülő recenzioról alkotott elképzeléseim kezdik el irányítani és rendezni. Ott kattognak a fejemben a rovatban eddig megjelent írások, amelyeket a szerkesztő tanácsára átnéztem. Összefüggéseket keresek a véletlenül-szándékosan egymás mellé rendelt szövegek között, és már előre elhatározom, hogy nem azokat a szövegeket tartom majd lényegesnek, amelyeket egyébként egy ilyen vasárnap délután annak tartanék. Elsiklom egy-egy fontos bekezdés felett, ha épp akkor csenget a szomszéd, hogy vinném le a szemetet – hogy csak párat említsek az „elfogultságomat befolyásoló tényezők” (58.) közül, amelyek itt bábáskodnak a születő recenzio, testet öltő gondolatok körül.

Melyek azok az erők, amelyek alapján eldől, hogy mely információk jutnak el egy kisebb vagy nagyobb közönséghez? Ezzel a kérdéssel indítja tanulmányát Urbán Ágnes közgazdász az új közösségi média kihívásairól szóló tanulmányában. „*Tedd közzé, aztán szűr!*” olvassuk a felszólítást Clay Shirky közösségimédia-kutató cikkének címében, amelyben a médiakapcsolatokról alkotott közösségi elméleteket értelmezi újra. Vajon a cenzúra utólagos-e, vagy pedig megelőzi a beszédet? S ha Judith Butlerrel a cenzúra elsőbbsége mellett tesszük le a voksunkat, vajon mi a cenzúra valódi tétje?

Judith Butler a beszédaktus-elmélet felől közelíti a témához, és a cenzúrát – mint a hatalom azon törekvését, hogy meghatározza a megvalósítható diskurzus társadalmi

paramétereit – a beszédhez képest előzetesnek és mint ilyet formatív, konstruktív és produktív jellegűnek tételezi. Ennélfogva a cenzúra elsősorban nem a beszédre, hanem bizonyos társadalmi célok elérésére vonatkozik. A beszéd felügyelete tulajdonképpen mellékes, az igazi tét a szubjektum megformálása azzal, hogy kijelöli a mondhatóság tartományát. A norma tehát megelőzi a szubjektum formálódását, elkülöníti a mondhatót és megengedhető a nem mondhatótól és nem megengedhetlentől, tehát ő jelöli ki a szubjektum cselekvőképességének színterét.

Ha a cenzúra ilyen implicit és alattomos módon átítat bennünket – beszédünket és testünket –, akkor újra kell gondolni a cenzúraellenesség módozatait is. Ehhez Butler a szubjektumgyártást dinamikus, egy életen át tartó folyamatként írja le, és a hatalmat nem tekinti a legitim beszéd kizárólagos létetemesének. Az iterabilitás fogalmának bevezetésével – azzal a feltevessel, hogy az ismételtesben valami másság képződik – érvel amellett, hogy erő származik abból, ha egy performatívumot kiragadunk megszokott kontextusából. A felhatalmazás nélkül végrehajtott beszéd(aktus) ereje éppen meglepetésszerűségében rejlik, kimozdítja a fogalmakat elsődleges kontextusukból, és ezzel ijesztően ismeretlen, új jelentéseket nyit meg. A fogalom ilyen eltolásával lehet például éppen a kirekesztés hagyományos fogalmait arra kényszeríteni, hogy fogadják be azokat, akiket korábban kirekesztettek.

Liszka Tamás intermédiáművész a valóság képi megjelenítését vizsgálja tanulmányában. (77–87.) A vizsgálat tárgya a térkép mint a fizikai tér objektív modellje, amely a világról megszerezhető tudás egyidejű áttekinthetőségének ígéretével kecsegtet. Ha azonban a térképre mint leíró ábrázolásra tekintünk, és ilyenként a térkép igazságértékét firtatjuk, máris le kell mondanunk minden karteziánus optimizmusról. A leképezés vagy absztrakció mindig valamilyen redukció eredménye, „vagvis kiemeli a lényegi vonásokat, és elhagyja a lényegtelen”, tehát saját keletkezésének kontextusát is rögzíti. A leképezés dilemmáját a szerző az ideális térkép igen szellemes paradoxonával szemlélteti: „És aztán jött mindenek között a legnagyobb ötlet! Elkészítettük az ország térképét, melynek skálája egészen egyszerűen: mérföld a mérföldhöz volt! [...]

Még soha nem lett kiterítve [...], a farmerek tiltakoznak: azt mondják, betakarná az egész országot, és kirekesztené a napfényt. Úgyhogy most magát az országot használjuk térképnek, és meg kell mondanom magának, szinte ugyanolyan jól működik.” (Lewis Carroll: *Sylvie és Bruno. A történet vége*. Noran, Bp., 2010. 138–139. Idézi Liszka Tamás: *A térkép metafizikája*. 84.)

Izgalmas lett volna egy a fordítás szűrő funkciójára reflektáló tanulmányt olvasni a kérdést látványosan problematizáló tanulmányok között. A tanulmányok szinte mindegyikében találkozunk a szakkifejezések, kulcsfogalmak idegen nyelvű, jellemzően angol eredetijének megjelenítésével. Liszka Tamás egy olyan példát mutat fel Kant tájékozódásfogalma (*sich orientieren*) kapcsán, ahol a fordítással takarásba kerül az érvelés ereje. (79.)

Bár a zoomolással a világ egy az egyben való leképezésének problémája technikailag megoldódni látszik, a médiakutatók mégis az egysíkúság és a beszűkülés veszélyére hívják fel a figyelmet. Hogy is van ez? Urbán Ágnes a *Szerkesztés vagy szűrés* (57–65.) című írásában a szerkesztési gyakorlat gyökeres változására mutat rá az új médiában a tartalomfogyasztás és kommunikációs funkció keveredésével. A megosztás, személyre szabás, szűrőbuborék – *filter bubble*: a keresési találatokat befolyásolják a korábbi keresések és kattintások, tehát ugyanazokra a kulcsszavakra keresve más-más eredmények jelennek meg az egyes felhasználók számára –, a médiatartalmak perszonalizációja egy ún. „Daily Me” összeállításával beszűküléshez, a hasonló gondolkodásúak zárt közösségéhez vezethet, ez pedig kihúzhatja a talajt a konstruktív vita alól.

A társadalom változásának lehetőségét a média átalakulásával Clay Shirky is nyugtazza. (41–55.) Tanulmánya az Urbánénál kevésbé normatív. A hírnév működési mechanizmusát, a személyes és a nyilvános kommunikáció összeolvadásával kapcsolatos zavarunkat elemzi szemléletes és szóra-koztató példákön. Az olyan médián nevel-

kedett emberek, amelyben még elkülönült a nyilvánosság elé táró és a személyes kommunikációs funkció, nehezen tudnak mit kezdeni a nyilvánosan megjelenő „Nézd mit csináltam!”, „Nézd mit találtam!” típusú személyes tartalmakkal. A szerző a gúnyoldás és a „mi ez a locsogás?” típusú kérdések helyett azt tanácsolja, vegyük tudomásul, hogy ezek a tartalmak, jóllehet nyilvánosak, egyszerűen nem nekünk szólnak – akár a plázában fél füllel meghallott beszélgetések.

A szűrőrendszer átalakulásának egyik pozitív hozadéka a szakmai fórumok, az „Ezt meg hogy csináltad?” jellegű közösségek születése, amelyek „alkalmat teremtenek a szakértelem és tehetség látható megnyilvánulására”, sőt „a nyilvános kérdésfeltevés motivációt ébreszt arra is, hogy a válaszáadás is nyilvánosság előtt történjen, márpedig ez a válasz, amint eléri a tökéletességet, akkor is megmarad, ha az eredeti kérdező és válaszadó már egyaránt elveszítette az érdeklődését.” (51.)

Hogy mennyiben érvényesülnek és érvényesülhetnek szakmai szempontok a szűrésben, mi a hatalom felelőssége és kompetenciája, mennyiben kívánatos a hatalom fellépése a társadalom testi-lelki egészségét illető kérdésekben, arra Csatári Bence a könnyűzene cenzúrájáról (27–38.), illetve Pálvölgyi Balázs a fertőző betegségek elleni harcról szóló szövege (67–74.) mutat szemléletes példát. Számomra a két tanulmány együtt olvasása azért izgalmas, mert a két esetben a hatalom nagyon hasonló eljárásokat fogatosít a határok kijelölésére. Az „állami szerepvállalás”, „passzív ellenállás” mechanizmusa megfigyelhető mind a kole-ra, mind a „botránybandák” esetében, a megítélésük azonban különböző előjelű.

A szűrés mint választás mindig erős meggyőződést, ideológiai vagy szakmai elkötelezettséget, egyfajta hitet kíván meg, legyen szó hatalmi eljárásról vagy fogyasztói magatartásról. Én legalábbis ezt szűrtem le.

(Café Babel 2013. 71. sz.)

Adorjáni Anna